

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГЕНОЦИД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE UNDER THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES: A COMPARATIVE LEGAL RESEARCH

Уманець М.М., аспірант кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Метою статті є дослідження особливостей нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері запобігання вчиненню геноциду та покаранню за нього на підставі порівняльного аналізу законодавства зарубіжних країн. За основу для аналізу було взято законодавство країн, які відносяться до різних правових сімей, а саме Італії та Бразилії (романо-германська правова сім'я), Канади та Великобританії (англо-американська правова сім'я), Ізраїлю та Індії (релігійна правова сім'я), Китаю та Японії (традиційна правова сім'я). У статті звертається увага на те, що основоположними міжнародно-правовими договорами, якими передбачено відповідальність за вчинення геноциду, є Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 09.12.1948 р., якою регулюються найбільш загальні питання у сфері запобігання вчиненню геноциду та покарання за нього, та Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р., на підставі якого функціонує орган, основним призначення якого є здійснення юрисдикції стосовно осіб, які вчинили геноцид. Однак, дієвість механізмів притягнення до відповідальності на міжнародному рівні осіб, винних у вчиненні геноциду, залежить від рівня приведення національного законодавства держав, якими ратифіковано Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 09.12.1948 р. та Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р., у їх відповідність. Під час дослідження було проаналізовано положення Закону № 962 від 09.10.1967 р. (Італія), Закону № 232 від 12.07.1999 р. (Італія), Закону № 2.889 від 01.10.1956 р. (Бразилія), Закону про злочини проти людяності та воєнні злочини від 29.06.2000 р. (Канада), Закону про Міжнародний кримінальний суд від 11.05.2001 р. (Велика Британія), Закону № 5710-1950 від 29.03.1950 р. (Ізраїль). За результатами дослідження було зроблено висновок про те, що законодавство більшості розглянутих у статті держав характеризується недостатньою відповідністю зазначеним міжнародно-правовим договорам, у зв'язку із чим практичний аспект реалізації міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні геноциду становить проблему.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, геноцид, Римський статут, кримінальна відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, законодавство, ООН.

The purpose of the article is to research the peculiarities of regulatory and legal regulation of social relations in the area of ensuring liability for genocide. The analysis is based on the legislation of countries belonging to different legal families, namely Italy and Brazil (Roman-Germanic legal family), Canada and the United Kingdom (Anglo-American legal family), Israel and India (religious legal family), China and Japan (traditional legal family). The article draws attention to the fact that the fundamental international legal treaties providing for liability for genocide are the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 09.12.1948 and the Rome Statute of the International Criminal Court of 17.07.1998. However, the effectiveness of the mechanisms for bringing to justice at the international level those responsible for genocide depends on the level of harmonisation of the national legislation of the states that have ratified the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 09.12.1948 and the Rome Statute of the International Criminal Court of 17.07.1998. The research concludes that the legislation of most of the states considered in this article is characterised by a low level of compliance with the said international legal treaties, and therefore the practical aspect of implementing international legal mechanisms for prosecuting genocide is questionable. In this regard, in order to ensure the effective implementation of international legal mechanisms for prosecuting genocide, it is imperative to bring the national legislation of the states that have ratified the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and the Rome Statute of the International Criminal Court into line with these international legal acts.

Key words: genocide, Rome Statute, criminal responsibility, International Criminal Court, legislation, UN.

Актуальність обраної тематики. Загальноновизнаним у світовій спільноті є розуміння того, що геноцид є одним із найнебезпечніших злочинів проти миру, безпеки та добробуту світу, вчинення якого порушує норми міжнародного права та правила цивілізованого співіснування.

Ставлячи перед собою мету захистити людство від проявів такого діяння, 09.12.1948 р. міжнародною спільнотою під егідою ООН було прийнято Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (далі – Конвенція) [1].

Конвенцією було визначено поняття геноциду, перелік діянь, які містять склад злочину геноциду, врегульовано правила дії імунітету за вчинення геноциду представниками державних органів, депортації, а також покладено на договірні сторони обов'язки по запобігання вчиненню геноциду та покаранню за нього. Станом на 2023 рік, Конвенцію ратифікувало більшість країн світу, а саме 153 держави [2].

Розвиваючи міжнародні відносини у сфері запобігання злочину геноциду, 17.07.1998 р. було прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут МКС) [3].

Головним досягненням творців Римського статуту МКС є створення постійного судового органу – Міжнародного кримінального суду, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, які вчинили діяння, відповідальність за які передбачена Римським статутом МКС.

До таких діянь відносяться злочини геноциду, проти людяності, воєнні злочини, а також злочини агресії, складі яких деталізовано врегульовані Римським статутом МКС у статтях 6–8, а також поправкою, якою його доповнено статтею 8 bis [3].

Так, Конвенція має фундаментальне значення у питаннях встановлення відповідальності за вчинення злочину геноциду та запобігання йому. Однак, враховуючи призначення міжнародно-правових документів конвенційного типу, її роль звужується до вирішення найзагальніших проблем окресленого питання.

У свою чергу, покликанням Римського статуту МКС є створення та забезпечення дієвих механізмів реальної відповідальності за вчинення геноциду, а також виконання превентивної функції.

Однак, вважаємо, що дієвість механізмів притягнення до відповідальності на міжнародному рівні осіб, винних у вчиненні геноциду, що впливає на рівень дієвості таких міжнародно-правових договорів як Конвенція та Римський статут МКС, залежить від рівня приведення національного законодавства країн, які ратифікували зазначені договори, у їх відповідність.

Сьогоднішня демонструє реальність, за якої саме лише існування таких міжнародно-правових актів, як Конвенція та Римський статут МКС, інституцій, як Міжнародний суд

ООН та Міжнародний кримінальний суд, не здатне забезпечити ефективне притягнення осіб, винних у вчиненні геноциду, до відповідальності. У зв'язку із цим, дослідження проблематики ефективності реалізації інститутів, якими передбачається відповідальність за вчинення геноциду, є актуальним.

Аналіз останніх наукових досліджень. Окремі аспекти відповідальності за вчинення геноциду, особливостей роботи Міжнародного кримінального суду, складу злочину геноциду досліджували такі науковці, як Л. Я. Стрельбіцька, В. С. Клокова, Т. В. Блашук, І. Г. Строкова, Ю. В. Аносова. Однак, проблематика ефективності існуючих механізмів притягнення до відповідальності за вчинення геноциду на підставі порівняльного аналізу законодавства різних країн потребує актуалізації та залишається недостатньо дослідженою.

Виклад основного матеріалу. Статтею I Конвенції передбачено, що договірні сторони зобов'язуються вживати заходів попередження геноциду і карати за нього [1].

Преамбулою Римського статуту МКС визначено обов'язок кожної держави, яка ратифікувала його, здійснювати кримінальне переслідування осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів [3].

Таким чином, як Конвенція, так і Римський статут МКС покладають на держави обов'язки, спрямовані на забезпечення дієвості механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину геноциду.

При цьому, сучасність вимагає від кожної країни світу закріплення та забезпечення на рівні національного законодавства принципу законності, розуміння якого, так чи інакше, зводиться до того, що представники публічної влади повинні мати дозвіл на свої дії та діяли в межах наданих їм повноважень. Законність також означає, що ніхто не може зазнати покарання, якщо не порушено припису нормативного акта, який уже набрав чинності та є конкретно застосовним, та що за порушення приписів права має наставати відповідальність. Виконання приписів права має бути, в межах можливого, забезпечене практично [4, с. 28].

Враховуючи зазначене вище, кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні геноциду, на території окремих держав є неможливим у тому разі, якщо на рівні національного законодавства не існує норм, якими таке діяння криміналізовано.

Необхідно розуміти, що Римський статут МКС значною мірою не має прямої дії: він не передбачає покарань і вимагає від держав-учасниць встановлення внутрішніх процедур для співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Злочини, передбачені Римським статутом МКС, повинні також визначатися як злочини за внутрішнім законодавством кожної держави для того, щоб їх можна було переслідувати в національних судах [5, с. 2].

Явище, за якого у правовій системі держави ратифіковано міжнародні договори, положеннями яких конкретні діяння, в тому числі і геноцид, визнаються найбільш небезпечними злочинами, та, одночасно, відсутні норми, у відповідності до яких держава у особі своїх органів має право здійснювати кримінальне переслідування осіб за вчинення цих злочинів, надає міжнародним договорам характер фікції.

Так, Козюбра М.І. зазначає з цього приводу, що критерієм реальної дієвості положень, що закріплюють будь-яке право, є наявність розвинених і ефективних юридичних процедур його реалізації, включаючи можливість судового захисту права та виконання судових рішень. Без цього право залишається фікцією [6, с. 58].

На підставі аналізу поточної ситуації, пов'язаної із рівнем правового регулювання відповідальності за вчинення геноциду на території різних держав, вважаємо, що норми міжнародно-правового характеру, якими забезпечується відповідальність за вчинення геноциду та запобігання

ньому частково мають характер фікції, що більш детально описується нижче.

З метою аналізу рівня правового регулювання зазначених відносин, автором використовується порівняльно-правовий метод, предметом якого, в контексті дослідження, є особливості правового регулювання відповідальності за вчинення злочину геноциду на території різних держав.

Для полегшення вказаної задачі, за основу аналізу взято законодавство країн, які відносяться до різних правових сімей, а саме до романо-германської (Італія та Бразилія), англо-американської (Велика Британія та Канада), релігійної (Ізраїль та Індія) та традиційної (Китай та Японія).

Так, романо-германська правова сім'я охоплює дві групи правових систем: романську, до якої відносять Італію, Францію, Нідерланди, Бельгію тощо, та германську, до якої входять Німеччина, Австрія, Угорщина та ін. Суттєвих відмінностей в основоположних рисах ці дві підгрупи не мають, що дозволяє їх об'єднувати в межах однієї правової сім'ї. Їх особливості, здебільшого, пов'язані з історичним шляхом формування та розвитку відповідних правових систем, стилем юридичної мови та юридичної техніки. Основним джерелом права країн романо-германської правової сім'ї є нормативно-правовий акт [7, с. 284].

Деякі науковці вважають, що до романо-германської правової сім'ї також належать правові системи багатьох латиноамериканських країн, таких як Аргентина, Бразилія, Мексика, Перу, та азіатських країн, таких як Індонезія, Тайвань, Філіппіни [8, с. 564].

Аналізуючи рівень нормативно-правового регулювання відповідальності за вчинення злочину геноциду в Італії, необхідно зазначити, що 04.06.1952 р. в Італії було ратифіковано Конвенцію [2], а 26.07.1999 р. – Римський статут МКС [9].

09 жовтня 1967 року в Італії було прийнято Закон № 962, яким визначено поняття злочину геноциду та покарання за нього [10]. Положення цього Закону значною мірою відповідають статті 6 Римського статуту МКС та статті II Конвенції.

Однак, стаття I Закону № 962 ширша за статтю 6 Римського статуту МКС, оскільки з суб'єктивної сторони передбачає, що створення для цільової групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення може бути вчинене з будь-якою формою умислу. Крім того, на відміну від статті III Конвенції, Законом № 962 криміналізовано діяння, яке полягає у публічному захисті геноциду.

Також, відмінність полягає у тому, що у відповідності до Закону № 962, геноцидом не вважаються дії, пов'язані із заподіянням психічного розладу членам цільової групи.

12 липня 1999 року в Італії було прийнято Закон № 232, яким ратифіковано Римський статут МКС. Закон № 232 складається з чотирьох статей: перші дві надають дозвіл Президенту Республіки на ратифікацію та денонсацію Римського статуту МКС, а третя і четверта регулюють фінансові аспекти та набуття чинності [5, с. 3].

Таким чином, внутрішнє законодавство Італії містить окремий Закон № 962, яким передбачена відповідальність за вчинення злочину геноциду. Однак, враховуючи те, що цей закон було прийнято ще у 1967 році, його положення мають відмінне нормативно-правове регулювання відносин, пов'язаних із відповідальністю за вчинення злочину геноциду.

Так, в Італії було також окремим законом ратифіковано Римський статут МКС, однак цей закон регулює лише процедурні питання та ніяким чином не доповнює законодавство Італії нормами, із застосуванням яких органи державної влади можуть ефективно взаємодіяти із Міжнародним кримінальним судом у питаннях розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

У 2005 році міжнародна правозахисна організація Amnesty International опублікувала дослідження під

назвою «Італія: правова реформа, необхідна для імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду». У цьому дослідженні представники Amnesty International зробили висновок про те, що для досягнення належного рівня виконання зобов'язань Італії за Римським статутом МКС, необхідно прийняти ефективне імплементаційне законодавство з найсуворішими міжнародними правовими стандартами, що впливають з договорів, які Італія підписала і ратифікувала, а також зі звичаєвого міжнародного права [5, с. 70].

Із таким висновком не можна не погодитися, оскільки без належного врегулювання (у відповідності до Конвенції та Римського статуту МКС) питання притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні геноциду на внутрішньодержавному рівні, а також за відсутності нормативно-правових актів, якими врегульовано особливості взаємодії із Міжнародним кримінальним судом, положення Римського статуту МКС стають фікцією.

Досліджуючи особливості правового регулювання відповідальності за вчинення геноциду у Бразилії, необхідно зазначити, що 15.04.1952 р. Бразилією було ратифіковано Конвенцію [2], а 20.06.2002 р. – Римський статут МКС.

Що стосується національного законодавства Бразилії, то у 1956 та 1984 роках були прийняті Закон № 2.889 [11] та Закон № 7.209, відповідно, якими передбачено кримінальну відповідальність за вчинення геноциду [12]. При цьому, визначення злочину геноциду за законодавством Бразилії повністю відповідає визначенню, яке міститься у Конвенції та Римському статуті МКС.

Також, кримінальна відповідальність за геноцид у Бразилії передбачена статтею 208 Військово-кримінального кодексу (Закон № 1.001 від 21.10.1969 р.) і додатково регулюється Законом № 8.072 від 25.07.1990 р., згідно якого особи, засуджені за вчинення геноциду, не підлягають амністії, помилуванню, не можуть бути звільнені під заставу або умовно-достроково звільнені [12].

Таким чином, у розглянутих вище країнах, які відносяться до романо-германської правової сім'ї, кримінальна відповідальність за вчинення геноциду передбачена на нормативно-правовому рівні. Ратифікувавши Конвенцію та Римський статут МКС, у внутрішньому правовому полі обох держав створене законодавство, яким передбачено можливість кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні геноциду. Втім, як у випадку з Італією, таке законодавство потребує деталізації та актуалізації.

На відміну від романо-германської правової сім'ї, особливості англо-американської полягає у тому, що основним джерелом права визнається судовий прецедент. Однак, необхідно зазначити, що деякі суспільні відносини неможливо врегулювати лише за допомогою судових прецедентів. До таких відносяться і відносини у сфері забезпечення відповідальності за вчинення кримінально-протиправних діянь, оскільки вони потребують чіткої регламентації, рівень якої має відповідати принципу правової визначеності.

Англо-американська правова сім'я історично виникла в Англії в XI ст. До цієї правової сім'ї, поряд із правовою системою Англії, входять правові системи США, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Північної Ірландії, країн Британської Співдружності [8, с. 564].

Розглядаючи особливості правового регулювання відповідальності за вчинення геноциду у Канаді, зазначаємо, що 18.12.1998 р. Канадою було підписано Римський статут, а вже 29.06.2000 р. було прийнято Закон про злочини проти людяності та воєнні злочини. Таким чином, Канада стала першою державою у світі, яка прийняла необхідне законодавство, з метою імплементації Римського статуту МКС [13].

Законом про злочини проти людяності та воєнні злочини від 29.06.2000 р. врегульовано визначення злочинів проти людяності, геноциду, воєнних злочинів, перед-

бачено відповідальність у виді довічного позбавлення волі за їх вчинення тощо. Надаючи визначення геноциду, вищевказаний закон відсилає до статті 6 Римського статуту МКС [14].

З огляду на це, національне законодавство Канади забезпечує виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання злочину геноциду та покаранню за нього.

Надалі розглядається законодавство Великої Британії. Так, 30.01.1970 р. у Великій Британії було ратифіковано Конвенцію [2], а 04.10.2001 р. – Римський статут МКС.

З метою виконання своїх зобов'язань за Римським статутом МКС, у 2001 році у Великій Британії було прийнято Закон про Міжнародний кримінальний суд, яким передбачається кримінальна відповідальність за вчинення геноциду [15].

Цим законом врегульовано питання співпраці з Міжнародним кримінальним судом, криміналізовано геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Варто зазначити, що згаданий закон має багато відсилочних норм до Римського статуту МКС, з метою забезпечення повної відповідності та досягнення ефективного рівня імплементації.

Таким чином, законодавство країн англо-американської правової сім'ї характеризується відповідністю таким міжнародно-правовим актам, як Конвенція та Римський статут МКС. Незважаючи на те, що основним джерелом права таких країн є судовий прецедент, імплементація міжнародних зобов'язань за Конвенцією та Римським статутом МКС деталізована на нормативно-правовому рівні.

На відміну від країн англо-американської правової сім'ї, законодавство країн релігійної правової сім'ї має суперечності у питанні правового регулювання відповідальності за вчинення геноциду.

Наприклад, в Ізраїлі було ратифіковано Конвенцію 09.03.1950 р. [2], однак станом на 2023 рік й досі не було ратифіковано Римський статут МКС. Так, Ізраїльськими дипломатами було зроблено застереження щодо Римського статуту МКС, а саме висловлено занепокоєння, що в останній редакції статуту містяться положення, які можуть використовуватися деякими державами в якості політичного інструменту. Таким чином, на думку представників Ізраїлю, створення Міжнародного кримінального суду опосередковується політичними процесами [9].

Незважаючи на це, в Ізраїлі кримінальна відповідальність за геноцид передбачена Законом № 5710-1950 [16]. Так, у статті 1 цього закону надано визначення геноциду, яке майже повністю відповідає тому визначенню, яке закріплене у Конвенції. Єдиною невідповідністю є те, що таке діяння, як створення для цільової групи життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її, може вчинятися з будь-якою формою умислу.

У свою чергу, розглядаючи особливості правового регулювання кримінальної відповідальності за геноцид у Індії, необхідно відзначити, що у зазначеній державі як не ратифіковано Римський статут МКС, так і не існує законодавства, яким передбачено відповідальність за вчинення геноциду [17]. Єдиним документом, яким передбачено обов'язки Індії забезпечувати покарання та запобігати вчиненню геноциду є Конвенція, ратифікація якої мала місце 27.08.1959 р.

Таким чином, зазначені вище країни релігійної правової сім'ї характеризуються критичним відношенням до Римського статуту МКС та недостатнім рівнем правового регулювання кримінальної відповідальності за вчинення геноциду.

Надалі розглядається законодавство країн традиційної правової сім'ї, а саме Китаю та Японії. За результатами дослідження зазначимо, що на національно-правовому рівні вказаних держав суспільні відносини у сфері запобігання злочину геноциду та покарання за нього недостатньо врегульовані.

Наприклад, у Китаї ратифіковано Конвенцію 18.04.1983 р. із застереженнями щодо статті IX. Зокрема, застереження передбачає заборону розповсюдження юрисдикції Міжнародного Суду ООН на громадян Китаю [2].

Крім того, в Китаї не ратифіковано Римський статут МКС, а також відсутнє будь-яке законодавство, яким передбачається кримінальна відповідальність за геноцид [18].

На відміну від Китаю, Японією не ратифіковано Конвенцію [2], однак 17.07.2007 р. ратифіковано Римський статут МКС [9]. При цьому, у Японії відсутнє законодавство, яким передбачена кримінальна відповідальність за вчинення геноциду [19].

З огляду на це, розглянуті у статті країни, які відносяться до традиційної правової сім'ї, недостатньо забезпечують виконання такої міжнародних зобов'язань, як запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що сьогодні на міжнародно-правовому рівні існують механізми притягнення осіб до відповідальності за вчинення геноциду. Фундаментальним документом, яким започатковано на офіційному рівні боротьбу міжнародного співтовариства із проявами геноциду, вважається Конвенція. Також, на підставі Римського статуту МКС існує Міжнародний кримінальний суд, який має повно-

важення здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, які вчинили геноцид.

Однак, практичний аспект реалізації міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні геноциду, залежить від рівня виконання конкретними державами своїх зобов'язань за Конвенцією та Римським статутом МКС. Так, розглянуті у статті особливості нормативно-правового регулювання відповідальності за геноцид у таких державах, як Італія, Ізраїль, Індія, Китай та Японія, дає підстави зробити висновок про недостатнє правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення відповідальності за вчинення геноциду.

Отже, для забезпечення ефективної реалізації міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за вчинення геноциду, вкрай необхідним є подальший науковий аналіз обраної тематики дослідження, а також приведення національного законодавства держав, якими ратифіковано Конвенцію та Римський статут МКС, у відповідність до вказаних міжнародно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього : Конвенція від 09.12.1948 р. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 20.08.2023).
2. Status of Treaties: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *United Nations Treaty Collection*. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en (дата звернення: 20.08.2023).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 20.08.2023).
4. Доповідь про правовладдя. *Право України*. № 11. С. 14–38. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 20.08.2023).
5. Italy and the International Criminal Court. *Amnesty International*. URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/eur300092005en.pdf> (date of access: 20.08.2023).
6. Загальна теорія права : Підручник / ред. М. Козюбра. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf> (дата звернення: 20.08.2023).
7. Теорія держави та права / Навч. посіб. / Є. Білозьоров та ін. Київ : Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://www.naiuu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf (дата звернення: 20.08.2023).
8. Цвік М., Петришин О., Авраменко Л. Загальна теорія держави і права : Підручник / ред.: М. Цвік, О. Петришин. Харків : Право, 2009. 584 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf (дата звернення: 20.08.2023).
9. Status of Treaties: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *United Nations Treaty Collection*. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=_en#EndDec (дата звернення: 20.08.2023).
10. Prevention and repression of the crime of genocide : Law of 09.10.1967 № 962. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/39d1c6/pdf/> (дата звернення: 20.08.2023).
11. Genocide Law : Law of 01.10.1956 № 2.889. URL: [http://www.preventgenocide.org/pt/direito/codigos/brasil.htm#:~:text=2,889%20\(1%20October%201956\),intentionally%20subject%20the%20group%20to](http://www.preventgenocide.org/pt/direito/codigos/brasil.htm#:~:text=2,889%20(1%20October%201956),intentionally%20subject%20the%20group%20to) (дата звернення: 20.08.2023).
12. Judite M. Decolonizing genocide in Brazil: challenges to defending Indigenous collective life. *International Work Group for Indigenous Affairs*. URL: <https://www.iwgia.org/en/news/5227-decolonizing-genocide-in-brazil-challenges-to-defending-indigenous-collective-life.html#:~:text=In%20national%20legislation,%20Law%20No,Brazil%20into%20the%20Criminal%20Code> (дата звернення: 20.08.2023).
13. Canada and the International Criminal Court. *Government of Canada*. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/icc-cpi/index.aspx?lang=eng (дата звернення: 20.08.2023).
14. Crimes Against Humanity and War Crimes Act : Act of 29.06.2000. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-45.9/page-1.html> (дата звернення: 20.08.2023).
15. International Criminal Court Act 2001 : Act of 11.05.2001. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/17/introduction> (дата звернення: 20.08.2023).
16. The crime of genocide (prevention and punishment) Law : Law of 29.03.1950 № 5710. URL: <http://preventgenocide.org/il/law1950.htm#:~:text=A%20person%20guilty%20of%20genocide,his%20ability%20to%20mitigate%20the> (дата звернення: 20.08.2023).
17. Shrivastava A. How India's Legislation Risks Impunity for Genocidal Speech. *Volkerrechtsblog*. 2022. URL: <https://doi.org/10.17176/20220722-113318-0> (дата звернення: 20.08.2023).
18. Wenqi Z., Binxin Z. Expectation of Prosecuting the Crimes of Genocide in China. Springer Science. 2015. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/c99e89/> (дата звернення: 20.08.2023).
19. Penal Code : Act of 24.04.1947 no. 45. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (date of access: 20.08.2023).